

Omul „K und K” (kaiserliche und königliche). Schiță de portret.

Dr. Florin-Corneliu POPOVICI

Fiecare epocă istorică, pe lângă elementul de noutate adus în peisajul cultural al unei țări sau al unei regiuni, e responsabilă și de crearea unui anumit gen de om, *genotipul*, în care se reflectă însușirile comune ale acelei epoci. Relația care funcționează între om și epoca respectivă e reprezentată prin parafrizarea unei faimoase zicale, „spune-mi din ce epocă ești, ca să-ți spun cine ești”. Romantismul, spre exemplu, este o mișcare artistică și literară apărută la începutul secolului al XIX-lea ca o reacție împotriva clasicismului și a regulilor lui formale, care a preluat tradițiile naționale și populare, promovând cultul naturii, lirismul, fantezia și libertatea de expresie. Toate epocile istorice, și implicit culturale, au apărut ca o necesitate a omului de a se autoidentifica și autodepăși. Omul dintr-o anumită epocă îl „neagă” pe cel dintr-o epocă anterioară, chiar dacă nu total, se neagă simbolic pe sine, se „dezice” de lumea în care nu se mai recunoaște și în care nu-și mai regăsește identitatea. Orice schimbare are la bază o anumită criză, fie ea socială, politică, culturală sau a valorilor. Evoluția are la bază mișcarea de cersi e ricorsi, mișcarea de du-te-vino, de flux și de reflux. Întreaga evoluție a omenirii este de fapt căutarea perpetuă a sinelui, încercarea de răspuns la întrebarea cine suntem și încotro ne îndreptăm? Amenajarea unui habitacul are multe în comun cu evoluția la scară macro: scopul ei este acela de a crea un spațiu în care omul să se simtă bine, care să-l definească și să-l (re)prezinte. Reînnoirea perpetuă e oglinda universului în continuă mișcare.

Problema primordială care se pune în cazul omului „K” este cea a identității. Așadar, cine este omul „K”? Omul „K” este o metaforă a scriitorului și a personajului central-european, trăitor în Imperiul Habsburgic. Toposul în care acestuia îi este dat să trăiască este unul cu o mare încărcătură de sens. Lucru știut, Imperiul e un stat monarhic care are în frunte un împărat (der Kaiser), e un teritoriu ce cuprinde un stat dominant (marea metropolă, în cazul de față, Viena) și posesiunile lui coloniale. Imperiul Habsburgic a fost creat de dinastia de împărați ai Imperiului romano-german (1273-1438, cu unele întreruperi, și 1438-1806), de împărați ai Imperiului austriac (1804-1867) și ai Austro-Ungariei (1867-1918). Cei mai cunoscuți suverani din această dinastie au fost: Carol Quintul, împărat al Imperiului romano-german și rege al Spaniei (1516-1556), Filip al II-lea, rege al Spaniei (1556-1598),

Maria Tereza, împărăteasă a Austriei (1740-1780), Franz Josef I, împărat al Austriei și rege al Ungariei (1848-1916). În 1918 Imperiul avea să se destrame, dând naștere celor șase state-națiune, inclusiv celor trei state slave: Polonia, Cehoslovacia și Iugoslavia.

Dacă vorbim de omul „K”, inevitabil trebuie făcută conexiunea la *cultura barocă*. Generat de Renaștere, barocul s-a îndepărtat din ce în ce mai mult de echilibrul artei acesteia. În arhitectură, barocul s-a manifestat prin cultivarea formelor grandioase, prin decorația excesivă și teatrală, caracterizată prin asimetrie, prin linii și forme curbe întortocheate, prin dinamism exagerat, tinzând să surprindă privirea. În sculptură s-a cultivat jocul de lumini și de umbre în dauna plasticității, iar în pictură au apărut tehnici noi, precum cea a clarobscurului. Arta barocă a fost sprijinită de contrareformă, care, cultivând misticismul senzual, urmărea să mențină dependența maselor de religia catolică. Monarhia absolută a văzut în arta barocă o diversiune corespunzătoare aspirațiilor aristocrației feudale și a încurajat dezvoltarea ei, în special ca artă de curte.¹

Cultura barocă a Austriei e rezultatul unei euforii pricinuite de retragerea turcilor. Cei care au introdus ritualul somptuos al monarhiilor perioadei baroce au fost împărații Josef I (1705-1711) și Carol al VI-lea (1711-1740), cel din urmă impunând la curtea sa ceremonialul curții spaniole, păstrat până în 1918, când Imperiul se destramă și Austria devine republică. Mentalitățile baroce și-au pus amprenta definitiv asupra realizărilor intelectuale ulterioare. *Omul „K” este la bază un om baroc*, care a interpretat lumea ca fiind un teatru creat de Dumnezeu, unde oamenii caută să se autodepășească continuu pentru a-și dobândi salvarea în lumea de dincolo. Prin urmare, omul „K” are o conștiință puternică. Deloc întâmplător, Împăratul, considerat a avea descendență divină, devine figura centrală a Imperiului, căruia i se consacră un adevărat cult și în jurul căruia se organizează și gravitează întreaga viață a supușilor. Împăratul era sinonim cu Binele, ceea ce a întărit devoțiunea și conștiința polarităților. A fi imperial însemna a aparține împăratului sau imperiului, a te mândri că ești verigă a unei ierarhii. Această stare de fapt, ordinea creată pe toate planurile, viața dusă cu precizie de cronometru, va alimenta o obediență și o artificialitate împinse până la limita suportabilului. Omul „K” e liber, dar cu lanțuri la picioare. El apare pe fondul unei crize (inclusiv de identitate) a Imperiului. Spațiul în care se mișcă acesta, uriaș din punct de vedere geografic, dată fiind întinderea Imperiului, nu-i ajunge, e la fel de limitat ca spațiul propriei sale ființe. El conștientizează faptul că e o rotiță într-un uriaș angrenaj care, deși aparent funcționează ireproșabil, se poate dezintegra în orice moment.

¹ **Dicționar enciclopedic român**, București, Editura Politică, 1962, vol.I, p.304-305

Cultura barocă venera Creația, opera lui Dumnezeu era văzută în tot și în toate, iar bisericile de factură barocă promiteau un paradis terestru accesibil tuturor acelor care-și duceau viața conform principiilor morale statuate și promovate de însuși Împăratul. Ambivalența omului „K” se datorează unor puternice conflicte lăuntrice, care-l scindează între acceptare și contestare. Drama omului „K”, fapta care se revoltă împotriva Creatorului, constă în imposibilitatea de a face „publică” această revoltă, contestarea sa consumându-se doar pe interior, la nivel intim. Ordinea prefigurată de sistem este în fapt un haos mascat, în care omul „K”, scriitor și personaj, nu-și găsește reperatele.

Omul „K”, CETĂȚEANUL. Sistemul generează un tip de om structurat „după chipul și asemănarea” prototipului. De la început, posibilitatea alegerii acționează doar la nivel mental. Ca cetățean al Imperiului, omul „K” este pus în fața unei probleme delicate, generatoare de frustrări: a fi imperial nu presupunea în toate cazurile a fi și austriac. Chiar dacă permitea afirmarea personalității la nivel creator, cetățeanul resimțea în ceafă, în fiecare moment, răsuflarea rece a Modelului, în persoana Împăratului omniprezent și care nu comporta contradicție. „Libertatea” cetățenească se traducea în termenii a fi ca și Împăratul, a imita Modelul și a nu fi tu însuși. Deși e cetățean (cu acte în regulă) al Imperiului (fapt care, teoretic, ar trebui să fie un atestat de mândrie), paradoxal, în plan intim, omul „K” nu se regăsește în acest Imperiu, cu toate că-i este devotat. Devoțiunea îi vine însă din educație, nu din convingeri. Omul „K” este omul dominat de sistem, creație a sistemului. Drama sa, dezechilibrul interior, sunt motivate de imposibilitatea acestuia de a-și da răspuns favorabil la întrebarea: ce este adevărat? Sistemul cu rigorile, limitele, disciplina și presiunile proprii, sau valorile personale ale individului? Valorile care i se cer omului „K” (și pe care le respectă cu strășnicie) nu corespund cu propriile valori, însușirile lumii în care trăiește nefiind și însușirile sale proprii. Iată de ce, în sens musilian, omul „K” este „omul fără însușiri”. El servește valori străine de filosofia sa, de propriile-i convingeri. În cazul său nu există forță vitală, voința de a fi altfel, manifestată prin fapte, care să opună sistemului propriul său sistem de valori. Idealul, valoare supremă care se dorește a fi atinsă de societatea din care e parte, nu-i spune omului „K” mai nimic: idealul sistemului nu e al său, nu se identifică cu el. Conformația externă a sistemului diferă fundamental de conformația internă a cetățeanului. Evoluția monocordă (în sensul de neabateră de la canon) a omului „K” are la bază o involuție sub raport personal. Faptul că e cetățean al Imperiului, că gravitează în jurul lui Axis Mundi nu-i aduce liniștea și împăcarea cu sinele: „Și în fond câte lucruri remarcabile s-ar putea spune

despre această Kakanie astăzi dispărută! De pildă, ea era imperial-regală și era imperială și regală; una din aceste două prescurtări k.k. sau k.u.k. se aplicau pe atunci oricărui obiect sau persoane, dar era nevoie totuși de o anumită știință ocultă pentru a putea distinge totdeauna cu precizie ce instituții și persoane puteau fi calificate ca fiind k.k. sau k.u.k. Pe hârtie statul era denumit Monarhia Austro-Ungară și uneori i se spunea Austria [...] Era, potrivit constituției sale, un stat liberal, dar era condus în chip clerical. Era condus în chip clerical, dar se trăia în el la modul liberei cugetări. În fața legii, toți cetățenii erau egali, dar desigur nu toți erau cetățeni.”²

Omul „K”, NEAUSTRIACUL. Imperiul Habsburgic a fost prin definiție o patrie a străinilor. Oricât de puțin dureros ar fi fost șocul anexării, omul „K”, neaustriacul, dezrădăcinatul, apatridul nu se va putea adapta, nu va putea simți și trăi niciodată asemenea unui austriac. A fi imperial nu e neapărat sinonim cu a fi austriac. Un austriac are mai multe șanse să se simtă parte integrantă a Imperiului, având în vedere faptul că ideea de Imperiu a luat naștere în Austria, în conștiința austriecilor, și apoi s-a extins radial, ca o undă de șoc, cuprinzând o bună parte a Europei, în timp ce un neaustriac, un outsider, rămâne (cu sufletul) cetățean al unei țări anexate și numai prin adopție cetățean al Imperiului. Pentru un neaustriac, „acasă” nu reprezintă Imperiul, ci țara natală. Austriacul e imperial, în timp ce neaustriacul devine imperial, austriacul capătă ereditar acest statut, pe când neaustriacul îl dobândește, de cele mai multe ori împotriva voinței sale.

Omul „K”, OMUL. Omul imperial, fie el austriac sau nu, este dominat, până la asfixie, de obiecte. Grandioasa arhitectură imperială, în loc să-l desfete, devine claustrantă. Cuprins de euforia creației, omul „K” se zidește pe sine în Ringstrasse, devine prizonier în propria sa lume pe care și-a construit-o, neglijând un aspect extrem de important: universul uman. Lumea construită de el, nu va putea niciodată atinge perfecțiunea lumii celeste. Legătura dintre om și obiecte are la bază relația de acumulare. Materia copleșește, „vlăguiește” viața spirituală, trăirea autentică. Omul „K” neglijează aspectul lui a fi în detrimentul lui a avea.

Imperiul are valoare pentru că aduce civilizația, structurează socialul (relațiile sociale sunt strict determinate politic), promovează valori la nivelul mentalităților, care țin de responsabilitatea cetățenească, induce comportamente și atitudini generatoare de valori (respectul, onoarea, disciplina, simțul datoriei). De cealaltă parte se află însă valorile negative, prin care Imperiul anihilează specificul național al țărilor anexate (de aici și bulversarea identității acestor popoare), induce și alimentează tensiuni

² Robert Musil, **Omul fără însușiri**, București, Editura Univers, 1995, vol.I, p.55

interetnice, înaltă, dar în același timp doboară individul, impune, aproape brutal, fără drept de replică, artificialitatea trăitului. În interiorul Imperiului nu există cooperare, ci competiție, cel mai bun învinge, dar nu poți învinge dacă nu accepți, respecti și promovezi un anumit cod etic, cod la rândul lui impus de sistem. Adică un cerc vicios.

Omul „K” trăiește valorile la nivelul conceptelor și nu la cel practic. Din momentul în care acesta se lasă angrenat în caruselul sistemului, el devine „om fără însușiri”, însușirile individuale lăsând loc celor colective, celor inoculate de model. Omul „K” este un om angajat și nu angajant. Omul fără însușiri va deveni om cu însușiri prin scris. A fi om cu însușiri înseamnă a fi capabil să te autodefiniști, fără a fi constrâns să o faci, să fii stăpân pe persoana ta, pe identitatea ta, să te simți confortabil în ea, în vreme ce a fi om fără însușiri înseamnă a fi mereu scindat, mereu în căutarea identității pierdute.

Omul „K” trăiește și experimentează dureros anxietatea influenței. El se află continuu în cele două paturi ale lui Procust, este „adaptat” după necesitățile Imperiului. Geografia sa interioară este la fel de labirintică ca și cea a Leviathanului semnat de Imperiu. Prin faptul că nu-și asumă o identitate, el, paradoxal, își asumă una: *identitatea nonidentității*. Locul omului „K”, potrivit sistemului, este în rândul figurinelor de ceară, care pot fi manipulate, care se oferă necondiționat, risipind orice urmă de mister. Dincolo de complexul de inferioritate insuflat de Imperiu, omul „K” este complexat de propriu-i trup (firav, labil, efeminat), e dominat de viscerala ură de sine. Relația acestuia cu „celălalt” este una superficială, claustrantă, din care lipsește comunicarea. Omul „K”, neputându-se sustrage din tenebrele existențiale, e fascinat de transparență, de lumină și de culoare, de depărtare, de scatologic și de organic, de detaliu, de formele brutale ale vieții. El venerază deopotrivă sănătatea și fragilitatea, eroii și oamenii obișnuți. Omul „K” e un om contradictoriu, înspăimântat de haos, vulnerabil, care trăiește lucid drama ratării. Revoltat pe sine, acesta trăiește promiscuu, atât în exterior, cât și în interior.

Omul „K” e omul paradoxurilor: el își caută neîntreput identitatea, care impune disciplină, dar această disciplină el o are deja, inoculată de sistem. Identitatea sa de mucava nu reflectă realitățile interioare, ci pe cele exterioare. Sub aspect profesional, omul „K” e funcționarul, ofițerul sau artistul, slujbe care-i conferă o independență lipsită de substanță și de stabilitate. Elementul dominant este rutina.

Omul „K”, EVREUL. Deși evreul a dominat intelectual Imperiul și nu numai, el a experimentat cel mai acut drama înstrăinării. Istoria evreilor în timpurile moderne este cea a unei întrepătrunderi: pe de-o parte,

pătrunderea evreilor în societatea occidentală, iar, pe de altă parte, cea a valorilor occidentale în universul de gândire al evreilor.

Evreul din Imperiu trăiește potrivit drepturilor acordate și nu potrivit drepturilor omului, situația lui fiind și rezultatul intoleranței religioase. Dezaprobarea relațiilor economice pe care evreii le întrețineau, caracterul neobișnuit al credinței și ritualurile lor, starea de sărăcie extremă a ghetourilor, toate contribuiau la propagarea ideii de degenerare a evreilor. Înviniurile aduse evreilor se condensau în jurul prejudecății că îndeletnicirile legate de negoț sau de bani sunt socotite parazitare. Rezistența la emanciparea evreilor se manifesta sub diferite forme: psihologică, socială, religioasă și politică. Problema cea mai spinoasă era legată de esența iudaismului și a legilor iudaice, care intrau în contradicție cu cele creștine sau cu sistemul legislativ imperial. Accesul evreilor la funcțiile publice, în administrație, învățământ și armată se lovea de vii rezistențe. Evreii din Imperiu erau tratați ca o minoritate. Ghetoul e o formă de „civilizație” care se menține datorită presiunii mediului extern și pentru faptul că evreii aderă la un set de valori și la o reprezentare colectivă fundamentală: ei sunt un popor străin și exilat. Pentru a se integra în societatea europeană, omul „K”, evreul, trebuie să renunțe la unele din elementele constitutive ale identității sale: particularitățile politico-lingvistice și economice. El nu era bine văzut și datorită faptului că iudaismul, spre deosebire de creștinism, nu este o dogmă, ci o practică.³

Omul „K”, SCRITORUL. Prin scris, omul „K” încearcă să iasă din trăirea neautentică, să evadeze dintr-un univers coercitiv într-un univers imaginar și totodată să-și dobândească o identitate în spațiul spiritual al propriei etnii, nu al poporului la care a fost anexat. Cuvântul scris (a se vedea semnificația cuvântului scris pentru scriitorul evreu, pe care-l asemuiește cu Tora) are valoarea unei eliberări. Scriitorul „K” trăiește drama intelectualului trecut prin educație și prin cultură. Singurul loc în care acesta se simte relativ fericit și care-l face să scape de inhibiții și de frustrări e pagina cărții, unde poate să protesteze și în același timp să încerce să se înțeleagă pe sine. Scrisul, arta în general, sînt forme de sublimare, de compensare. Scriitorul „K” definește o epocă, un timp al ființei și al culturii.

a. Relația cu educația a omului „K”. Educația are un dublu tăiș: înaltă, dar și retează din avânt. Ea presupune îngrădire, artificialitate, înfrânarea pornirilor și a pasiunilor, e bazată pe norme, pe principii. Educația îl pregătește pe omul „K” pentru un cod de comportament, nu însă și pentru viață. Ea are o valoare recunoscută, dar e artificială, impusă din afară. Nu e de preferat ca omul „K” să renunțe la educație, ci s-o muleze după propria

³ Josy Eisenberg, **O istorie a evreilor**, București, Editura Humanitas, 1993.

personalitate, să-și creeze un cod etic personal. Nesuprapunerea codului etic social pe cel personal creează tensiuni, de aici, apatia. Dat fiind societatea castratoare în care trăiește, omul „K” are acces la o cunoaștere rațională, solară, masculină și echilibrată, neîngăduitoare cu pornirile sentimentale, romantice.

b. Relația cu biserica a omului „K”. Împăratul, der Kaiser, era considerat a avea descendență divină. El trebuia venerat, slujit și adorat. Biserica e percepută ca instituție, ca putere în stat, ca pârgie de asigurare, de manipulare și de control. Ca instituție, biserica nu poate fi identificată cu Dumnezeu. Raportarea la instituție e sinonimă cu acceptarea vieții formale, cu îndepărtarea de spiritual. A accepta existența lui Dumnezeu prin educație diferă fundamental de a crede în existența Sa. Ritualul impus de biserică nu e receptat de omul „K” la nivel intim.

c. Relația cu armata a omului „K”. La început de secol XIX, a fi ofițer în Imperiul Austro-Ungar echivala cu a fi parte din trupul Împăratului, cu a trăi într-o casă în cea mai înaltă realitate posibilă a Imperiului, cu a avea apartenență sacră. Armata impune disciplină, rigoare, un cod de comportament, modelează caractere, cultivă simțul datoriei și onoarea.

La sfârșitul secolului, când Imperiul va intra în criză, a fi ofițer devine a-ți trăi acut subordonarea, Școala militară se transformă în întâlnirea cu trupul, trup care devine centrul lumii. Ofițerul imperial decade, el e ființa care-și trăiește obsesia trupestă.

d. Relația cu politica a omului „K”. Imperiul Austro-Ungar e un imperiu beligerant. În momentul în care lucrurile se „așază”, când politica de anexare încetează, se atrofiază și simțurile omului „K”. El trăiește într-un sistem politic care-și exercită pârgiile asupra conștiinței sale, care „mută” oamenii, asemenea pieselor de șah, după regula jocului. Politicul are impact negativ și asupra educației, asupra bisericii, intervine brutal în domenii cu care nu ar trebui să aibă nicio tangență, încălcând astfel separația puterilor în stat. Lunga domnie a lui Franz Josef, lungă perioadă de pace, mai puțin cea la nivelul cetățeanului, duce la fetișizarea ideii de autoritate și de putere. Omul „K” devine rutinizat, robotizat, se trezește că face. Imperiul impune o disciplină pe care o supraveghează foarte strict: poporul e puternic doar dacă e atent supravegheat și coordonat. Dacă masele sunt lăsate la voia întâmplării, intervine haosul. Democrația înseamnă libertate asumată, dar în același timp și libertate generatoare de haos.

e. Relația cu „celălalt a omului „K”. Sub raport profesional, omul „K” se achită cu îndoită măsură de sarcinile ce i-au fost încredințate. El știe întotdeauna ce are de făcut, respectă programul cu o conștiinciozitate maniacală, e un spirit metodic exersat în obținerea de efecte. A nu da

randament din punct de vedere profesional, echivala cu o sinucidere. Producția, profitul și eficiența sunt obsesii ale Imperiului, care îi sunt inoculate sistematic și metodic. Civilizare, în opinia Imperiului, însemna și inducerea, în rândul supușilor, a stăpânirii afectivității, a emotivității și a trăirilor. „Bombardat” din toate părțile de lucruri și de situații impuse, omul „K” devine incapabil să iubească și să-și trăiască iubirea. Indecizia și indeterminarea „lucrează” în cazul său și din punct de vedere sentimental. Femeia e văzută ca amorfă, lipsită de personalitate. Omul „K” experimentează, la nivel profan, iubirea sororală, el nu-și trăiește iubirea pentru „celălalt”. Omul „K” este incapabil de a fi și totodată de a iubi. Motivul? În lumea în care trăiește, relațiile umane sunt bazate pe dominare și pe supunere. Omul „K” nu este o persoană slabă, ci una tragică.

CONCLUZII: în omul „K”, „omul fără însușiri”, coexistă conștientul cu inconștientul, pe care acesta e incapabil să le împace, contrariile fiind în el însuși. Agresivitatea față de tradiție și față de sine, lipsa instinctului de conservare, incapacitatea de a-și trăi verticalitatea, eșuarea în încercarea de a acoperi un vid cu o imagine-identitate fastuoasă, manifestarea unei toleranțe până la indiferență, starea de fărâmițare ce-l definește, obsesia față de model, de corporalitate, de fragilitatea trupului, de valorizarea negativului, conflictul visceral (și nu unul de idei) care se dă în interiorul său, absența unui drum către idealuri, nefericirea sa ca parte a unei nefericiri generalizate, toate definesc un personaj bizar și controversat. Omul „K” evocă dezastrul unei lumi, finalul unei ordini, agonia fără extaz a Imperiului. *Omul „K” e omul-insulă.* Cine e singular, e și singur. Drama „omului fără însușiri” rezidă în încercarea eșuată de a fi altul, dar în limitele *acelei* lumi.